

Az örmény jog.*)

I.

rményországnak válságokban annyira bővelkedő politikai története szoros kapcsolatban áll az örmény nemzet állami és jogi szervezetével. Már a legrégebb időkben, a Háik-uralkodóház alatt nagy számát találjuk a nemzet kebelében az örökös főuraknak (náchárár), a kik csaknem teljes függetlenséget élveztek birtokaikon. Tartoztak ugyan a királynak némi adót fizetni s háború idején hozzá csatlakozni, de ez a kötelezettség nélkülözte a legerősb szentesítést; megtagadása nem vonta maga után a hűbéri birtoknak elvesztését.**)

Az Ardacidák alatt megszilárdult némileg a főurak viszonya a királysághoz; a legelőbbkelők megnyerték azt a kitüntető jogot, hogy a királyi trón körül ülhessenek s hasonló viszonyokkal találkozunk a kilenczedik században, a Bagratidák alatt is, midőn Örményország újra visszanyerte bizonyos fokát a függetlenségnek.

Szóval az örmény nemzetben már az ősi időktől fogva meg voltak a hűbéri rendszer csirái; nem csoda tehát, hogy a midőn összeköttetésbe lépett a keresztes hadjáratok során a nyugati népekkel, különösen a francziák hűbéri intézményei nagy befolyással voltak az örmény nemzetnek arra a részére, mely a Taurus bércein át Ciliciába nyomulva, ott új királyságot alapított, a Rupenidák s később a Hethumidák királyságát. Összevegyült itt a keleti és nyugati hűbéri jog; az örmény náchárárok bárokká lettek s meg is kísérelték a francia hűbéri jog életbeléptetését. Megtalálták közel szomszédságukban, Antiochiában a francia assise-ok jogkönyvét;

*) Prof. Dr. I. Kohler, Das Recht der Armenier (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 7-ter Band, Stuttgart, 1887.)

***) Chorenei, II. 7. 84.

Szêmpád, Hethum király testvére lefordítá azt örmény nyelvre a tizenharmadik század közepe táján s életbe is léptette. Neki köszönhető, hogy ez a híres jogkönyv napjainkig fenmaradt.

Am ez az idegen hűbéri jog nem hatolt be a nemzetélet mélyébe, nem is állott, az örményekre nehezedett súlyos csapások közepette nem is állhatott fenn hosszú ideig. A seldsukok és mongolok pusztító betörései kívándorlásra kényszerítették az örménység tetemes részét; szerte-szóródtak az európai népek között s a kaukazusi »pásztor-nép« fiai (a mint Herodot az örményeket nevezi) a világkereskedelem tényezői, bankárok és kereskedők lettek abban az idegen kulturái életben, melybe a sors őket sodorta. Önálló, saját jogszabályaik alatt élő községeket legelőször Lengyelországban alakítottak s e községek közül igen befolyásos volt különösen a lebergi, a mely város területére őket állítólag már 1280-ban Domilovics Leo, a város alapítója telepítette le. Annyi kétségtelen, hogy már Nagy Kázmér király alatt nem csekély szerepet játszottak Lengyelországban az örmények. Nagy kiterjedésű birtokaik valának; Kázmér király megengedte, hogy a püspökük, Gergely, Lembergben székeljen, s azt a jogot, hogy saját nemzeti törvényeik szerint s bíróságaik alatt élhessenek, a későbbeni uralkodók is több ízben megerősítették. Ezenfelül II. László 1402-ban s IV. Kázmér 1462-ben biztosítá számukra a kereskedés teljes szabadságát Lengyelország minden részében.

A nemzeti jogszabályai szerint élő lebergi örmény község, s a német jog alatt álló városi község közt gyakori surlódások fejlődtek ki, melyeknek a forrását különösen az örmények törvénykezési önállósága képezte. Kezdetben az örmény bíró örmény »öregek«-kel (esküdtekkal) együtt gyakorolta a jogszolgáltatást. Azonban már 1460-ban elrendeli IV. Kázmér, hogy a városi bíró lássson törvényt az örmények fölött is, de csak az örmény senior-okkal együttesen.

A surlódásoknak így sem lön vége; a városi község további megszorítását sürgette az örmények törvénykezési autonómiájának s I. Zsigmond el is rendelte 1510-ben, hogy az ingatlanokra nézve, továbbá erőszakosságok, súlyos

testi sértés, gyilkosság és lopás eseteiben az örmények fölötte is a városi bíró német jog szerint hozzon ítéletet; minden más peres ügy pedig a városi bíró által hat örmény senior közreműködésével akként intéztessék el, a hogy »ez a hat örmény esküdt az örmény jog és szokások szerint igazságosnak találandja« (sicut isti ipsi seniores sex Armeni juxta jus et consuetudines Armenicas cognoverint.)¹⁾

Néhány évvel később 1518-ban elrendeli Zsigmond király, hogy az örmények nemzeti jogszabályaikat ruthen vagy latin nyelven összeírván (ut Armeni jus suum lingua Ruthenica seu latina conscriptum), eléje terjeszszék. Ez a rendelet hozta létre »a lebergi örmények latin jogkönyv«-ét, mely a következő évben királyi szentesítést nyert, több módosítással ugyan, de a melyek hozzá levén toldva az egyes cikkelyekhez, egyáltalán nem gátolják a jogszabályoknak eredeti tisztaságukban való felismerhetését.

A jogkönyv tiz számozatlan rendelkezésre s 124 számozott fejezetre oszlik, melyeknek sajátzerű jelleget kölcsönöznek a közbeszórt magyarázó szláv megjegyzések.²⁾ A jogkönyvet használatba vették a többi lengyelországi örmény községek is. 1601-ben lefordították lengyel nyelvre s erről a fordításról számos másolat készült, a melyek manapság is elvannak terjedve Galicziában és Orosz-Lengyelországban. Az eredeti latin szövegnek egyik kézirati példányát megőrizte a lebergi városi levéltár. Bischoff sajtó alá rendezte ezt az összehasonlító jogtudományra nézve rendkívül becses okmányt,³⁾ a mely feltárja előttünk, hogy az örmény jog útján miként emelkedett érvényre Nyugaton egy darab Keletnek régi világából, a melynek csak százados küzdelmek után emelkedhetett föléje a nyugati jogélet.

A későbbi lengyel királyok is több rendeletben foglalkoznak az örmények jogszolgáltatási viszonyaival. IV.

1) Bischoff, Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg. (Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, 1857. Nr. 28.)

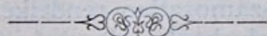
2) Ime e megjegyzések néhány érdekes példája: cap. 19: parentes debent istud obtegere, alias ogarnacz; cap. 48: quod non esset ptisicus, alias dijcsavicznij aut nossathij; cap. 61: quod ipse est homicida tyrannicus hominum, alias zabijacz.

3) Das alte Recht der Armenier, Wien, 1862.

László 1634-ben újra megerősítette az örmény esküdteknek birói jogkörét s III. János 1686-i rendeletében világos ismétlését találjuk annak is, hogy az örmény bírák saját örmény joguk és czikkelyeik szerint (secundum jura et articulos suos Armenicales) hozzanak ítéletet. Megerősíti a lemergi örmény községet ebben a kiváltságában még III. Ágostnak 1736-iki leirata is, mignem a dolgok új rendjével megszűnt az örményeknek ez a különállása is s a lemergi jogkönyv hatályát vesztette.

Nem volt ez a jogkönyv a tizenhatodik századnak szülöttje. Nem alkották ezt a lengyelországi örmények. Épen az teszi a jogkönyvet oly redkívu érdekessé, hogy ősi hazájukból hozták magukkal, hogy az 1184-iki örmény jogkönyvből van meritve, hogy az ó-örmény jogélet gyümölcse; az ősi örmény kulturának egyik maradandó értékű emléke.

DR. MOLNÁR ANTAL.

ARMENIA.

Ávol keletre, négy folyó között,
Ott, hol a föld először vétkezett —
A hol Noé a szörnyű vész után
Kibékíté a bosszuló Eget:

Ott álla egykor őshazánk —
Szép, nagy vala s dicső!
Csodálta őt a győztes Róma is;
Nagy alkotásit népe szellemének
Büszkén regéli omladéka is! . . .

S. J.

Örmény házasság.

— Második közlemény. —

Irtta: CSELINGÁRIÁN JAKAB.

Örményországban az ifjak legkellemesebb emlékei a jegyesség idejére esnek. A különben szigorú szülők ezen időben szíves készséggel teljesítik gyermekeik kívánságait. Minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a jegyesek óráit megédesítsék. Nincs időtöltés, mulatság, vagy a közelben bucsú, melyről ők elmaradnának. Sőt a gazdagok távol eső helyekre is tesznek kirándulásokat; elmennek pl. Áni-ba, mi eltart egy-két hetet.

Ekkor készítik el nagy sietséggel a szülői háznál a kelengyét, a mi ruhákból, fehérneműek-, ágybéli- és ékszerekből áll. Ezek értéke mindig arányban van a szülők vagyoni állásával. Ennyi a menyasszony hozománya.

Az örmények ős-idők óta szombat nap tartják a menyekzöt. Csak hosszas tanácskozás után állapódnak meg a jegyesek szülei abban, hogy melyik héten tartsák meg a

menyekzöt; mert a leány szülei szeretnék azt minél későbbre halasztani, ellenben a vőlegény részéről sietnek a dologgal.

Ha választottak már a vőlegény szülei násznagyot — *ղործարար* gënkhááj, vagy *խաչեղբար* chácshjeghpáj — úgy egyik igen fontos teendőiken túlestek. — Igen nevezetes személy Örményországban a násznagy. Ez nemcsak pártfogója az új családnak, hanem a születendő gyermekeknek is keresztapja. Azért meglett korúnak, jó családból valónak és olyannak kell lennie, ki ne irtózzék a különféle kiadástól, hanem szívesen vállalkozzék a pártfogói¹⁾ szerepre.

Végre elérkezett a menyekzö hete. Nyolcz nap mulva megtartják az esküvöt. Az ara kedvetlen; mert habár szívesen megy férjhez, mégis aggasztja szívét a gondolat, hogy otthonát, szülei házát nemsokára el kell hagynia. De szorakozást talál barátnői körében, kikkel együtt tölti el a hetet; meghívták ezeket az ara házához, hogy elbucsúzzanak tőle, még mielőtt ez asszonyynya lenne. A hét valamelyik napján együtt megy barátnéivel fürödni²⁾; nem sokára azután az Úr asztalához járul. Hasonlót tesz a vőlegény is a menyekzö előtt.

Mindkét háznál tartanak menyekzöt. Férfi és nő közösen állapítják meg a vendégek névsorát. A meghívás úgy történik, hogy egy vén szolgálot küldenek el sorban a vendégekhez; előkelő házaknál az a szokás, hogy a családanya külön-külön levelet ír az egyes vendégeknek; a leveleket a szolgáló viszi el.³⁾

Szombaton délelőtt az ara a násznagytól értékes ajándékokat kap: ékszereket, ruhanéműeket. Ugyanazon nap veszi át arája szüleitől a vőlegény is menyekzöi ruháját. Ez a ruha mindig nemzeti jelmez. A vőlegény az oltár előtt csak nemzeti öltözetben jelenhet meg, még abban az esetben is, ha máskor európai ruhát viselt.

1) Megtörténik, hogy törökök és kurdok is örményt kérnek fel a násznagyi tiszt teljesítésére, ki ekkor, »kherváh«-nak neveztetik.

2) Az örmény nők — szokás szerint — minden két hétben mennek egyszer fürödni.

3) Falú helytt mindenki előtt nyitva áll az ajtó; azért minden egyes menyekzönél ott van az egész falú.

sírasra fakasztja. »Adja Isten — így szól a többek közt — hogy leányom találja fel új otthonában azt a ragaszkodó szeretetet, melyben a szülei háznál részesült.«

Most elindul a menet zeneszóval és örömrivalgások között. »Éljen az új menyasszony, éljen az új vőlegény« (qbggt. unpuwunpu, qbggt. unpuwuhuuaj géczcze norahársz, géczcze noráphészáh). A menyasszony megy elől a násznagy testvéreivel. A meglett korú násznagy pedig az öregek közt van; de helyettese: fia, vagy rokona a vőlegény oldala mellett halad; ez a helyettese vezeti a menyasszonyt is oltárhoz. Mindazt a kiadást, mit a vőlegénynek a templomban, vagy az ajándékozást, mit útközben kellene tennie, a násznagy zsebe fedezi. — A menyasszony bokáig érő finom kettős lepelt visel. — Az alsó zöldet a piros színű felső lepel fűdi.

A jegyesek csak a templom ajtajában nyújtanak egymásnak kezét. A bemenetnél megállanak. Most a pap felszólítására imádkozva háromszor meghajtják magukat; erre — míg egy sáragánt elénekelnek — a menet az oltár előtt van. Miután elhangzott a vőlegény és menyasszony ünnepélyes »igen« szava, a pap a menyasszony nyaka köré keresztrel ellátott piros szalagot tesz; mi annak a jele, hogy mielőtt átadatnék a férjnek, még egy imádságot kell meghallgatnia.

Az esketés befejezése után a vendégek e szavakkal üdvözlik az új-párt: »Boldog legyen szent házasságod« (Супружство ваше будет счастливым, Snorhávur lini szurp bészágét). A szülőket pedig így köszöntik: »Legyen ezután is szemed fénye« (szereteted kiváló tárgya, urzpu wju ácskhkét lujsz); mire ez a felelet: »Maradj te is szemed fényével« (Gyermekeid ezután is szeressenek, Uzhg wunniq d'uuu, Ácschicz luszov mênász.)

Alig ért ki az új-pár a templom ajtajából, máris az öszszegyült fiatalság ezen öröm-rivalgással fogadja: »Éljen a a király és a királyné« (qbggt. u. puuquunpu u. puuquuuh, Géczczen thákávor u thákuhi). E perctől kezdve a míg csak tart a lakodalom, a vendégek a vőlegényt és menyasszonyt, 'király' és 'királyné'-nak hívják. — Míg a menet *) haza ér,

*) Újabb időben a menet útját bengáli tűz világítja.

az úton vagy a házi szolgával találkoznak, ki pár galambot hozott, vagy a mézáros tartoztatja fel őket, ki az áldozatot a »királyi pár« lábaihoz akarja tenni... Ezeket a násznagy gazdagon meg is ajándékozza.

A lakodalmas ház bemenete előtt várakozik a türelmetlen anya vendégeivel együtt a »királyi pár«-ra, ki a küszöb elébe egy tányért tett, mit a »király« egyetlen lépéssel szétdarabol. Ennek jelentése az, hogy erős és egészséges a király.*)

A háznál akárhányszor lakodalmi dallal fogadják a »királyi pár«-t; erre aztán sok helyütt tánczra perdül a vőfél a »királyné«-vel. És evvel vége van a lakodalomnak, habár sokan még most vannak jó kedvükben.

Ha a vendégek mind eltávoztak, a pap után küldenek, hogy végezze el az esketés utolsó imáját is. Ez megáldja keresztel az összekeltekét és leveszi a szalagot a menyasszony nyakáról. Végre átadják a vőlegény szülei a menyasszonyt a férjnek hosszú beszéd kíséretében. Szerencsét kívánnak és tanácsokat osztogatnak; különösen arra figyelmeztetik őket, hogy hívek legyenek egymáshoz és egyetértésben**) éljenek. »Egyebet nem láttatok szüleitek házánál, kövessétek tehát a jó példát.« ... És a példa vonz. A nagy készség, melyet a hív örmény házasségek egymás iránt tanúsítanak — köztudomású. Ha mégis nagy ritkán egyik-másik szerencsétlen házasságot tett, arról vajmi kevesen tudnak. »Ez a sors jutott nekem osztályrészü, — mondja — el kell viselnem« (*Իմ օսկալստազիրն է, սիրտի տանիր* — Im dságádákirên e, bidi dánim.)

---

*) Falvakon, hol — mint említettük — hajnal hasadtakor tartják az esketést, a násznagy a lakodalmas ház küszöbéről pénzt szor a nép közé.

**) Ha van is néha per-patvar a házasségek között, ezek a szóváltást idegen nyelven folytatják, hogy a gyermekek ne tudják: miről van szó.

Egy orthodox patriarkha.

horen Ásêkián, az újonnan megválasztott örmény patriarkha, egyike a legkitünőbb férfiaknak. Kiváló tudós, s honfitársai által igen nagyra becsületesik.

Sajnos, hogy soha sem hagyta el a klastromi életet, s így hajlamát a nyilvános életre, melyre most hivatva van, nem lehet ismerni. Ma még tehát nem tudjuk teljesen méltatni, azért előbb működésben kell őt látni, és csak azután mondhatunk ítéletet róla.

Mindazáltal Ásêkián a patriarkhai méltóságra feddhetlen jellemet visz magával, s egy derék, becsületes férfi hirnevét, ki méltó honfitársai bizalmára.

Szerény és eszes ember, mérsékelt, elveiben conservativ, nyugodt csöndes és békeszerető. Tökéletesen bírja az örmény nyelvet, a francziát az olaszt, s folyékonyan beszél törökül. Az általános vélemény az, hogy a nemzetgyűlés szerencsés választást tett, mivel Ásêkián — mint mondják — a szultán tiszteletét és rokonszenvét is bírja, s ki fogja tudni szabadítani az örmény politikai foglyokat, kik között számos pap is van.

Ásêkián alig 50 éves; 1840-ben született, Keremed-Keuiben, a yallovai kerületben, Kis-Ázsiában. Tíz éves korában az ármási klastromba lépett, hol kitünően tanult; 1858-ban diakonná neveztetett ki.

Fiatal kora óta nagy hajlamot mutatott az irodalomhoz, és mindig is foglalkozott vele. Legelőbb egy költeménnyel tünt föl, melyet a nagy örmény írónak Pákráduni Ársénnek ajánlt, ki már ez alkalommal megjósolta neki, hogy egykor nagy ember lesz belőle.

Ugyanakkor lefordította örmény versekben Racine egy tragoediáját is mely az ármási klastrom könyvtárában őriztetik. 1862-ben belépett a rendbe, mint szerzetes pap; Konstantinápolyban szenteltetett fel a kun-kapui templomban, István által.

Ugyanazon időben kezdte meg sokoldalú tudományos munkálkodását, mint tanár, költő, szerkesztő, hitszónok, stb.

1872-ben az ármási klostrom főnöke lett, s 1873-ban Gergely katolikosz őt püspökké szentelte.

1874-ben jelenik meg először a »H u j s z« (Remény) című havi folyóirat az ő szerkesztésében. Számos nemzeti, theologiai, történelmi s nyelvészeti munkát irt lapja számára, s időről-időre be-bement Nikomédiába.

A klostrom seminariuma és nyomdája érdekében nagy munkásságot fejtett ki. . . Ugyanazon időben alapította az ármási kollegiumot G h e v o n t h i á n c z, mely nagy szolgálatot tett a nemzetnek, s hol több mint száz növendék Örményország legkülönbözőbb részeiből, sőt még Konstantinápolyból is részesült oktatásban az ő kitűnő vezetése alatt.

Az ármási klostrom, mely a Szent-Szűznek van ajánlva, nagyon látogatott búcsújáró hely Örményországban. Ez az örmények lourdesi Notre-Dames-ja. A Szent-Szűz képét csodatevőnek tartják. Minden évben körülbelől 20,000-en zárandokolnak oda, kik tele kézzel jönnek, s meggazdagítják a klostromot. A vidéket cirkassiaiak lakják, mi igen veszedelmessé teszi a zárandokok utazását. Hozzátehetjük még, hogy e klostrom már több kiváló férfit adott a nemzetnek. Nem első esetben kerül ki onnan patriarkha. Más, nehéz körülmények között, midőn helyre kellett állítani a békét és az öszhangot a nemzetben, az ármási klostrom több mint tiz patriarkát és vikáriust szolgáltatott a konstantinápolyi széknek.

Ásêkián igen kiváló egyéniség, ki nagy hírnévnek örvend az örmény irodalmi körökben. Gyakran dolgozik örmény lapokban S t e p á n és Ászoghig nevek alatt. Számos becses műve jelent meg a theologia, logika, philosophia s történelem köréből. . .

(Revue de l' Orient.)

TUTSEK ANNA.

Örmények Hollandiában.

I.

Midőn az ember, Amsterdám, Oude Schans utcájából a Nieun-Markt-on keresztül a Dijkstraten-ba megy, a krom-boomstot-i hidról a csatornán túl, egy magas, ív-alakú ablakokkal ellátott nagy épületet lát, a mely az ember figyelmét márványból faragott »Agnus Dei« képével azonnal magára vonja.

Ez az épület régente templom volt; most a róm. katolikus egyesületnek jótékony intézete.

Ha a kíváncsiság minket még közelebb visz az épülethez, azt veszszük észre, hogy az »Isten báránya« alatt valami irás van, mit a közönséges szem alig olvashat el. De Jan Wagener történetíró avatott szemleolvasta azt; és Amsterdámnak ezen dicső emlékeről, melyben 200 éven át, az örmény saját nyelvén dicsérte a mennyek Úrát, a következőket mondja: »A régi templom homlokzatán van az Isten báránya; jobbról zászló és közepén fehér kereszt; a bárány előtt e szó: Anno, mögötte 1709. A bárány alatt a következő örmény emlékirat áll: *Վերստին նորոգեցաւ զուս ի թուին հայոց ԹճԺԸ հանդերձ սասիժանօք վերին եւ ներքին երիւք լուսամտօք, ծախիւք ի Ս. Հոգի եկեղեցւոյ սպասարի Մինասի որդի Յովաննէսի վարդապետի. ի ժգ. տի սպասարութեան իրոյ. յիշատակ իւրն եւ գիր ննջեցաւ ծնողաց.* Magyarul: Ismét megújított ezen ajtó, az örmény számítás szerint 1158-ik évben a lépcsőkkel és a felső meg az alsó ablakokkal együtt a Szent-Lélek-templomnak szolgája Mennás, János mester fia költségén, szolgálatjának 16-ik évében; saját és szülői emlékére.«

Ezen meglehetősen régi emlékirat tehát azt mutatja, hogy ez az épület örmény közönségnek tulajdonához tartozott. De most már alig tud valaki valamit ezen örményekről. És ezen nincs mit csodálkozni; mert közel fél százada annak, hogy ezen község, mely már az utolsó tagnak elhalálózása előtt jóval igen elhagyott állapotban volt — elenyészett. Pedig ez az örmény, vagy más néven perzsa-keresztény község jobb napokat látott és élvezett Amsterdám városában akkor, midőn Amsterdám a földgömb kereskedelmi

góczpontjának tekintetett és — a mint a régi okiratok tanuskodnak — az amsterdami piacon gyülekeztek össze a felső észak úgy, mint a távol fekvő dél és kelet kereskedői; akik pipereárúikkal nagy változást idéztek elő a komoly, fekete ruhás kereskedők közt; ekkor igen sok idegen kereskedő fordult meg Hollandia fővárosában. Amsterdám zászlója látható volt minden tengeren és minden kikötőben. Az a körülmény, hogy Ázsia e kereskedő népe itt gyarmatot alapított, e város virágzó kereskedelméről és előhaladásáról tesz hangos tanuságot.

Az örmény közönség történelme tehát Amsterdám hirnevének könyvében dicső lapot képez . . .

A középkorban, a keleti árucikkeket többnyire a velenceiek hozták be a keleti kikötőkből és azokat leginkább saját piaczaikon árusították el. De csakhamar a francziák, spanyolok és a portugálok magukhoz ragadták a keleti kereskedelmet és zászlóik számára kiváltságokat szereztek különösen azon kikötőkben, melyeknek úra Konstantinápoly császára volt.

Ezért a merész hollandiaiak keleti árucikkeket csak a mondott kiváltságolt nemzetek zászlói alatt hozhattak be; de ez az eljárás sok nehézséggel járt; — miért is a hollandi kormány a magas portával 1612-ben egyezsége lépett. A hollandiaiak saját készítményeiket és terményeiket vitték Keletre; mikor aztán visszajöttek, üres hajóikat tele rakták keleti árucikkekkal. Csakhamar igen keresettek lettek a hollandi árucikkek. . .

Az említett szerződés mind a két fél alattvalóra nézve biztosítá a vallási szabadságot. — Ámbár az örmények mindig szitottak a római székhez, mindazonáltal nem volt bajos ezek részére külön kiváltságot szerezni, mert Rómával nem voltak direkt egyesülve és ezért nem tekintettek a római székhez tartozóknak.

Arra a kérdésre, hogy kik voltak az örmények közül az első, akik Amster partján először telepedtek le, — nehéz feleletet adni. Annyi bizonyos, hogy már 1626-ban volt Amsterdamban egy Chamys¹⁾ Izsák nevű egyén, aki

¹⁾ Talán Chamir vagy Sámir, mert eddigelé Chamis örmény nevet nem ismerünk. Szerk.

a perzsák és hollandiaiak közt tolmácsi tisztet teljesített. Az említett esztendőben vita keletkezett Andries Rijckaert, Simon de Ryck, meg Willem Boreel kereskedelmi ügynökök és Useyn Begh perzsa alattvaló, de örmény kereskedő közt, a ki — úgy látszik — ideiglenesen tartozkodott Hollandiában. Ryck és Rijckaert egyszersmind a kelet-indiai társulatnak is tagjai voltak, akik a Perzsa-öblön át kereskedelmi összeköttetésben állottak Persiával.

Ebben az időben a perzsa-örmény kereskedelmi társaság ügyvivője egy Hasoeld Lukács nevezetű örmény volt. Ez rábeszélte a sah-t, hogy követséget küldvén a hollandi kormányhoz, az evvel kereskedelmi szerződésre lépjen. De a hollandi kormány, mely fényesen fogadta ugyan Mouça Begh követet, ki valamint a kelet-indiai társulatnak, úgy Hasoeldnak is rendjeleket adományozott, — a perzsával kereskedelmi szerződésre nem lépett. A sah ügyvivője, ki magával sokféle portékát és különösen selyemnemüket hozott és hollandi árúczikkeket vitt, a követtel együtt egy évig maradt Hollandiában; azután kis sikerrel Batávián át tért vissza hazájába. És így az első perzsa-örmények, kik Amsterdám piaczain jelentek meg, eljárása, mint látszik, nem volt nagy eredményű.

A keleti kereskedelmet első sorban a smyrnai örmény kereskedők mozdították elő, kiknek kivánságára Hollandiába ügyvivő küldetett. — A nyolczvanéves háború után egyszerre számos perzsa-örményt találunk Amsterdamban letelepedve. Mikor ezeknek száma már jól felszaporódott, egyházi igazgatóságuk vallási szükségleteikről is kezdett gondoskodni. — Valószínű, hogy az első örmény lelkész a XVII. század második felében ment Amsterdámba.

GOVRIK J. GERGELY.

Második Tigrán.

V.

nisibisi esemény után mozgalomban van az egész ország. Tigrán a helyzetnek ura. A bel-állapotokat felvilágosítja azon körülmény, hogy ámbár Lucullus folytatja rémületes munkáját, az ország erős alappal, rendezett kormányzattal bír s a nélkülözhetetlen föltétel: a szoros egyesülés nem hiányzott. . . Hon-szeretet és sok áldozat korszaka vala ez! A római gazdálkodás sokat rontott ugyan, mindazáltal a kir. pénztárban volt még elég készlet. A városokban, melyek mind mennyi gyárokká alakultak, fegyvert csináltak. A gondos Tigrán, izgalmas hangyaként, az ország védelmi eszközeinek kifejlesztésével foglalkozik s hetvenezer gyalogság és ötezer lovasságból álló haderőt küldött Pontusba, a tántorithatlan kitartású Mithridáthoz. E jelentős szám örvendetesen lepte meg ezt. Vén fővel, de erős kézzel ragadja meg a nagy munkát. A harczias évad beállván, keserű viszályok törték ki Kis-Ázsiában és Pontusban. Róma rideg gyűlölettel viseltetett az öreg iránt, de ez is esküdt ellensége volt a rómaiaknak. Gyorsan omoltak keze súlya alatt az ellenségnek őrhelyei s több tartomány elvesztése miatt a legiók aggodni kezdtek. Flaccussal, kit Lucullus Pontus védelmére hagyott, megütköztvén »megállj«-t dörgött annak eléje; a római hadsereg közel volt a teljes megveretéshez, midőn az agg vitéz térdét és szemét parittyá és nyilvessző megsebesítette. Erre a harcz szünetelni kerdett, mialatt a római had visszafutamlott. Mithridát az arab és scytha orvosok gyógy-kezelése folytán sebeiből csakhamar kigyógyult.

Most C. Triarius, magasan dobogó kebellet lépik a tövises pályára; roppant tömeget toborz magának, azon hiszemben, hogy legdicsebb napjai nyilandóban vannak. A példátlan népszerűségű Mithridát is fele úton megállni nem akart. ¹⁾ Az Eufrat folyón átkelvén, azt Cappadociában

¹⁾ Mithridates . . . . et eorum, qui se ex eius regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis ju-

támadja meg; de az ellenség elszántsága és az ismételen, irtóztató dühvel előrontó szélvihar a nem őszinte római vezérnek segélyezési vágyát s a honfiak keblében lobogó tüzet egyidőre eloltotta. A tél beálltával a harcz-zaj megszűnt.

Midőn így az ellenség fénycsillaga letűnni kezdett, Luccillus a gordyaei tartományban vesztegelt; mert táborában a fegyelmi kapocs felettébb meg vala lazúlva; az engedetlenség szelleme megmétélyezte hadának tömegét annyira, hogy azok a kikhez kötelességről szólott, vállvonítással fejezték ki közönyösségöket s neki mégis az ügyek élére kell állnia; aztán az a fenyegető állás is, melyet Tigrán az ország nyugati részein elfoglalt, őtet arra intették, hogy az erőhatalommal felállított sorompok lehulltak. Ily helyzetben a sikeres vezetésnek legnagyobb akadályai állanak útjában. Elkeseredett hadának durva kifakadásai közt jön C. Triariusnak segítségére; de ez nem várja be Lucullust, hanem a kilátásba helyezett csillámért áldozatul veti oda az ügyet saját érdekeinek. Hadoszlopai már napkelte előtt fel voltak állítva. A harcz eleinte döntő eredmény nélkül foly; de megfordul a hadi szerencse, melynek kedvező mósolya hatványozza a honi sereg bátorságát. A vezér megadta féktelen nagyravágyásának árát; mert gyalogságának egyik része leveretett, másik része kigázolhatlan mocsárban fulladt.

Mínthogy a válságos harczba bonyolódott ellenségnek ereje nem volt képes a sebes forgásba jött hanyatlás kerékét nyílt téren megállítani: nemtelen eszközökhöz folyamodik; bérencz kezek által igyekszik eloltani egy életet, mely a kor eseményeivel összeforrott. Egy római százados szolgaruhába bujtatva, furakodik a belföldiek táborába; észre sem vették, midőn az agg vezér mellé, ki e perczen a római lovasságot üzte, sompolygott. A kalandor remegő keze a lovon ülő Mithridátot oldalban sebesítette meg; azonban a reá rohant testőrök az elkövetni szándékolt mérenyt megakadályozták és az elvetemültet fölkoncizolták. A fővezér, a csatarendből eltávolittatik, a harcz heve tartózkodóbb jelleget ölt, sőt az alvezérek parancsára egészen

---

vabatur . . . Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Cic. pro Leg. Man.

megszünik. Timotheus orvos megállítja a vérzést. A beteg, mihelyt jobban lett, rossz neven vette, hogy alvezérei csüggetegségből a harczot megszüntették s korlátolt önbizalmukat megrovó szavakkal hibáztatta. Azután alig kapott erőre, máris támadóinak fölkeresésére sietett. A csatatéren az emberekből lekaszált rendek borzasztó látványt nyújtottak, nem lehet lábnyomot találni, mely vértől nem piroslik; a hétezer elesett közt huszonnégy ezredes és százötven százados hullája regéli a napnak gyászos dicsőségét, amiről Lucullus nem is tábori hírnök, hanem a terjengő vészír útján értesült. A vert had emberei gúnytárgyává tették az államot, melynek szolgálivá szegődtek; mert előttök nem annak dicsősége lebegett, hanem csak a prédaosztalék után esengtek.

A fennemlített merény több terhelő tény kapcsán azon teljes bizonyosságot szülte, hogy a tábor idegen cselszövök rajával van elárasztva; ezért serge fölött szemlét tartott s nemcsak lerántotta az álczát azokról, kik környezetébe lopódtak, hanem még életöktől is megfosztotta őket.

Ezek jöttek közbe, midőn Tigrán is már útrakelt, hogy Mithridáttal egyesüljön; sőt előcsapatja, a királyi vőnek: medus Mihrátnak vezénylete alatt, a szorványosan feltűnedező ellenséggel már meg is ütközött. Mithridát tehát egész biztossággal nyomulhatott Kis-Ázsiába, hol az ellenség számára összehalmozott gabnakészlet nagy részét serege szükségére fordította, a többit pedig megsemmisítette. E szakadatlan sorú veszteségek miatt Lucullust komolyan intette az idő, hogy akadályozza meg az egyöntetű eljárást követő két hadtestnek egyesülését és lépjen Tigrán ellen küzdésre. Eközben előtérbe lépnek ám a sziv elhidegülésnek napjai: hadserge, mintegy összebeszélve, megtagadá tőle az engedelmességet. Tekintélye egész súlyát veté mérlegbe; de kenetes beszédeinek rideg megvetéssel forditnak hátat. Sátorról sátorra járt kulcsolt kezekkel, kérvén térnének engedelmességre; de azok hadonázva eltaszták a kérőnek kezeit, sőt a nyilt titkokat is, melyek — a szájról szájra járó suttogások szerint — köztudomásúak voltak, szemére lobbantották, üres erszényeiket mutogatván, hogy mitsem nyernek a sikertelen hadjárat által, azt mondák: harczolj tenmagad, ki egyedül veszed a háború hasznát. — Lucullus

hihetőleg nagy összegeket kapott azon városoktól, melyeket a zsákmánytól megkímélt és a vámbérlők setét szinekkel festették annak kapzsiságát, ki az övéket megfékezte. ¹⁾ E tábori forradalomban a Valerián-csapat volt az, mely a kolompos szerepét vitte, minthogy tízévi szolgálati ideje már lejárt, azért tiltakozott a további szolgálat ellen. Omlott tekintélye érzetében kénytelen eltűrni a tettei felett leplezetlenül hangoztatott ítéleteket és azt, mit a »Valerián-csapat« mondott, hogy nyári hadjárataiban részt veend, de a tél beálltával haza térend. ²⁾ Minthogy ezek nap-nap mellett az elégedetlenséget szítani meg nem szüntenek: a kigunyolt vezér közreműködésöket igénybe venni nem tartotta czélszerűnek. A csüggetegségnek tapintható eredményei: hogy Tigrán Kr. e. 66-ban Cappadociát Mithridát elveszített tartományait visszaszerezvén, a várakozásaikban határt nem ismerő római ügyek válságos pontra jutottak s lezárva lőn a takaró, mely a sasok mélyen rejlő sebeit fedte.

A tanács, mely hozzá volt szokva ahhoz, hogy törvényt rojjon a világnak, ily kellemetlen helyzetet türni nem akar. Megrázólag szóló tények hirdetik, hogy gondjainak legfőbb tárgyai: a külnemzetektől gyűlölt római név becsülete, a nagyratörő vágyak, szóval a legdrágább javak fognak veszélyben. Engedjen, lemondjon? Mindannyi izgalmas kérdés, alkalmazkodni ideiglenesen igen, de végkép lemondani: ezt keletkeztének első hajnalától fogva sohasem tette. A közélet és az államviszony ezer meg ezer kapcsa oly nélkülözhetlenné tették az ázsiai tartományokat, hogy azok elvesztése megállítandotta volna a vérkört az államttestben. Ázsia a sorompó! Lucullussal Armeniát fenyegetni tévesztett eljárás leendett. Mielőtt tehát a kéz-íjt túlságosan megfeszítené, Lucullust kelle felváltani. — Férfiúra volt szükség; ki »a szövetségesek vagyontól, azoknak nejei- és gyermekeitől, — a templomok és városok ékeségeitől — úgy szintén az arany- és kir. kincstártól kezeit, szemeit és lelkét megtartóztatva« s fékvesztett szenvedélyein

¹⁾ Cantu C. V. K.

²⁾ On l'accusait sour-tout de prolonger la Guerre pour se rendre plus nécessaire, et pour avoir occasion d'accumuler de nonve aux tresors. Hardion T. 5, C. 18.

győzedelmeskedve képes legyen a római fegyvernek megcsorbult élet kiköszörölni, a terjeszkedő Armenia fejét Róma törvényei alá hajtani.

E munkakör, melyet a közbizalom, Ciceronak utólérhetlen szónoklatára a dicsőség iránt fölöttébb érzékeny Pompejusra ruházott, hizelgett ezen ember dicsvágyának; ki-ről a sokbeszédű mende-monda azt suttogja, hogy titkos kémeinek izgatásai ingerelték a hadserget Lucullus ellen.

Történelmünkben oly lap tárul fel, melyről a folyvást változatosbbá lett események hullámozása nem fog mélyebb nyom nélkül eltűnni.

MARKOVICH JAKAB.

Az örmény irodalom fénykora.

Zázadok teltek el egymásután az örmények életében, s a szikra, mely kezdettől fogva lap-pangott, nem birt lángot vetni, hogy ez a láng világítson messzire, hirdesse minden tájra az örmény nemzet műveltségét. Csak egy kissé figyeljük meg az örmények mozgalmait, azokat a momentumokat, melyeket a cultur-történelem mérvadónak tekint, azonnal észreveszszük azt a szikrát, betakarva a különféle nemzeti elnyomatások vastag hamújától. A mint azonban tisztult a helyzet, a mint a különféle hatások alól függetlenné tudta magát tenni az örménység, végre lángot vetett az a szikra; s e láng fénye világított meg egy egész korszakot.

Valóban az örmény irodalom fénykorának története egyik a világirodalom legérdekesebb mozzanatainak. Világosan látjuk a nemzeti szellem és a kereszténység átalakító hatását, szépen megtudjuk magyarázni magunknak az egyes irányok jogosultságát, szóval előttünk áll az egész dicső korszak a maga valóságában.

Az örmény irodalomra és főleg a nyelvre igen sok nép. igen sok körülmény volt hatással. Eleinte az assyr és khaldeus nyelvek és irodalmak; később a zendek, per-

zsák, majd meg Róma gyakoroltak kisebb-nagyobb hatást az örménységre, ugyannyira, hogy ez nem is lért rá saját nemzetiségének határozottabb nyilvánulást adni. Hiszen tudjuk, hogy midőn már számot tevő birodalmuk volt, még önálló írásjegyeik sem voltak, hanem idegen nemzet jegyeit használták.

A mint azonban Arméniának politikai viszonyai kedvezőbbek lettek, a lappangó szikra lánggra lobbant, s oly fényt idézett elő, mely korunkig is elhat.

Az V. század képezi az örmény irodalom tulajdonképeni arany korszakát. Ekkor jelentkezik ugyan először az örmény nemzeti szellem az irodalomban, de ez első fellépés is úgy a termelés minőségére, mint mennyiségére nézve igen inponálónak mondható, s méltán kelthetett feltűnést a tudományos világban. Ehhez járult az a körülmény, hogy az örmény nyelv is határozottabb jelleget öltött magára, s a sok műből meg lehetett állapítani a tulajdonképeni klasszikus örmény nyelvet.

Az örmény abc megállapítása képezte az első határozottabb nyilvánulását annak, hogy az örmények nemzeti irodalom és műveltség után törekesznek. E fontos esemény a Meszrop nevével van kapcsolatban; Meszrop volt az, ki az örmény alfabetet megállapította, mely »kevés alaki változással« még ma is fennáll. (L. Fáraó Simon: Az örmény betűk feltalálása. Arménia 1887. 17 l.) Meszrop e mellett iskolák alapítása által más úton is közremunkált az örmény kultúra fejlesztésében. S társa Izsák főpap megértvén »az idők intését« sürgette az örmény ifjak tudományos kiképzését a külföldi akademiákon.

Minden út el volt tehát készítve, melyen haladni kellett az örményeknek, hogy céljukhoz jussanak.

S a munka hamar meg is kezdődött! A jó példával maguk a főkezdeményezők: Izsák és Meszrop jártak elől, munkát adva az új abc-nek. A kereszténység hamar útat törvén magának az örmények között, mint mindenütt, ugyanlunk is főleg a vallás szolgálatában áll kezdetben az irodalom. Csakugyan egyházi művek lefordításával kezdődik az örmény irodalom fénykora.

Izsák és Meszrop biblia fordításaiban van le-
téve a klasszikus örmény nyelv egész készlete. Ez a bib-
lia fordítás az egész tudós világot elragadta úgy nyelvének
tisztasága, mint a szöveg hitelessége által. »Az örmény
biblia egymagában megérdemli — úgy mond Boré Eu-
gen — hogy az ember az örmény nyelvet tanulmányozza.«

Lukácsy irodalom történetében részletesen foglal-
szik a nagyszerű alkotással és megállapítja a helyét az ör-
mény irodalomban (Lukácsy: A magyarok őselei
stb. 72. l.) Részletes fejtegetéseihez csupán annyit akarunk
csatolni, hogy e fordításban lett megvetve alapja az u. n.
Meszrop-nyelvnek (mesropianische Sprache), melyet csak-
is újabb időben méltattak nagyobb figyelemre. Dr. Aydi-
nián Arsenius írta meg a ó-klasszikus örmény nyelv nyelv-
tanát épen a biblia fordítást tartva főleg szem előtt.

Meszrop és Izsák körül egész serege csoportosult az
örmény íróknak, kik mindannyian a Meszrop-féle nyelvet
akarták diadalra juttatni. Dr. Thumáján János bécsi
mechitharista atya tette szorosabb tanulmány tárgyává az
örmény irodalmi nyelv történetét, s e korszakról szólva
igen helyesen méltányolja a jelzett írók működését. »E mű-
vek együttvéve a szép stylusnak fokozatait képviselik. S
jól lehet e kor termékeinek egyrésze fordítás, mégis e for-
ditásoknak az eredetivel való összehasonlítása igen nagy
jelentőségű az örmény szavak értelmének pontos megállá-
pítására; megismertetnek e művek a nemze'i kifejezések
sajátságaiival, az örmény nyelv szellemével és szókinccsével.
(Dr. Thumáján Joh: Geschichte der classisch-armeni-
schen Schriftsprache.)

Ezen írói csapathoz tartozik Izsák és Meszropon kívül
cholpii Esnik, kinek nyelvezete — mint Lukácsy mondja
(i. m. 86 l.) első helyen említendő Meszropé után. Művei
a perzsa vallás tanulmányozásánál elengedhetlen kellékek.
Ide kell sorolnunk a számos egyházi fordításon kívül a
syriai Efrem iratainak fordítását, mely művek, mint
Thumáján megjegyzi, csak ezen alakban vannak meg. To-
vábbá, a melyekben a nyelv szabadság legszembeötlőbb: a
Makkabeusok három könyve, Gorion — (Izsák és
Meszrop életirója) — Agathangelos s mások iratai.

E művekben van lerakva a tiszta klasszikus örmény nyelv. A nyelvtörténetből látjuk, hogy ezután már az örmény nyelv két irányban fejlődött. Azok, kik a hellen akadémiaikon a görög tudomány és nyelv iránt való rokonszenvet sajátították el, az örmény nyelv hiányait a görög nyelvből vett alakokkal akarták pótolni. Ezeket nevezi Thumáján: újítóknak. Természetes dolog, hogy az örmény nyelv ez által sokat veszített nemzeti jellegéből; pedig e nyelven irt a legnevezetesebb történetiró: Chorenei Mózes is, kinek művei az örmény irodalom első rangú remekei.

Chorenein kívül főleg Dávid bölcsészt kell megemlitenünk.

A másik irány hű maradt a nagy mesterhez Meszrophoz. Az ő tiszta, klasszikus nyelvét használta fel munkáiban, noha némi hatása érzik az új iránynak is rajta. Ezen iskola munkásai szintén igen nagy tevékenységet fejtek ki, s maguk részéről is, nagyban hozzájárultak az V. századi örmény-irodalom emeléséhez. Elisäus, Mambré, Mántáguni, Párbi Lázár mind ezen irány lelkes emberei; ők egyszersmind azok, kikkel az örmény-irodalom aranykora véget ér.

A kik ezen fejtegetésen figyelemmel végig haladtak, különösnek tarthatják, hogy az örmény-irodalom fénykorában a költészetnek nyomát sem látjuk.

Igen! ez mindenesetre érdekes jelenség.

Volt ugyan népies költészet, hiszen olvastunk a hajdani Kholtáni dalnokokról; de a műköltészetnek az irodalomban semmi szerep nem jutott.

Azonban ne feledjük, hogy az a kor, melyről beszélünk az ó-örmény-irodalomnak volt fénykora, mely csaknem kizárólag a történetírás és a theologia szolgálatában állott. Azóta sok század tünt le egymásután, de még csak alig néhány évtizede indult meg az egyetemessé irányú irodalmi fejlődés; mely az egész örménység figyelmét magára vonta, — s melyben már is igen biztató eredménnyel találkozunk!

ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

Történeti okiratok az erzsébetvárosi levéltárból.

1317 az. 1785 év.

III.

i II. József, Isten kegyelméből választott római császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- és Tótország apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, és a székelyek grófja stb.

Tudtúl adjuk, a jelen okmány által mindazoknak, kiket illet, hogy Erzsébetváros kiváltságolt városunk részéről s hiveink: rendes bíró és tanácsosai: Csiki Emanuel tényleges bíró, Dániel Lukács és Péter, Issekutz Antal, Pátrubán Márton, Török János, Issekutz Gergely, Zakariás Zakar, Csiki Mihály, Ötves Lukács, Lengyel Lukács és a többi esküdt polgár nevében tisztelendő Csiki Marczell világi pap, theolog. tudor s apostoli főjegyző, és ugyanezen város tanácsosa: nemes Szentpéteri Domokos, mint legmagasabb trónunkhoz cselekvési teljhatalommal küldött követek, némely levelek láttamozott másolatait, melyek fennirt városunk előbb említett polgárainak mentességeiről és szabaddalmairól (kiváltságlevél) szólnak, — ezeket legdicsebb emlékezetű anyánk ajándékozta nekik, — fölségünk elébe terjesztették s kérték nevezett városunk: Erzsébetváros fennemlített bírója, tanácsosai s többi esküdt polgár nevében legalázatosabban fenségünket, hogy mi azon kiváltságleveleket és mindazt, mi azokban foglaltatik — azok kivételével, melyek a közpolgárságra, keresztény türelemre, az előttünk kedves erdélyi fejedelemségben fölállított fölülvizsgáló törvényszékre vonatkozó és általunk kiadott kegyes rendeleteinkkel ellenkeznek, és az 5-ik pont záradékának, mit Küüllőmegye, melynek közelében fekszik a fennemlített város, tanácsosai az átvizsgálendő bűnügyekben használni kötelesek, kihagyásával — érvényesnek, kedvesnek, elfogadottnak tekintvén s jelen levelünkbe szóról szóra bevezettetvén, beiratván fennemlített városunk polgárai s azok utódai részére kegyesen megerősíteni és a megerősítetteket mind

magunk megtartani, mind általotok, kiket illet, és illetend megtartatni méltóztatnánk. (Azon részleteket, melyek a III. Károly kiváltságleveléből vétettek, kihagytuk. L. »Armenia« II. évfolyam 367. lap. Szerk.)

. . . A város pecsétjén a jövőben is Szent-Erzsébetnek, a jeruzsáleminek nevezett II. Endre özvegyének, a magyar király leányának képe legyen, kitől a város elnevezését vette.

Heti vásárt ugyanaz a közönség kedden és szombaton fog tartani; országos vásárt minden évnegyedben egyet. (Folyóiratunk tavali évfolyamának 371. lapján említett három vásárhoz engedélyezi még a nov. 19-iki [Sz. Erzsébet] vásárt.)

Mi tehát Erzsébetváros, rendes birójának, tanácsosai és a többi esküdt polgár előrebocsátott kérését kegyesen meghallgatva és jóakarólag helybenhagyva, a fennirt kiváltságlevelét, mely, miután a magyar-erdélyi udvari cancellariánk levéltárában lévő példánnyal összehasonlítottatott s azzal minden pont- és záradékban megegyezőnek találtatott, jelen levelünknel fogva minden kihagyás, bővítés vagy változtatás nélkül . . . . . elfogadjuk, helybenhagyjuk és megerősítjük. . . . A többire nézve azt akarjuk, hogy azon vásárnapok, melyek Gyümölcsoltó-Boldogasszony, vagy Urunk Mennybemenetele ünnepére esnek, mindig a legközelebbi köznapi tétessenek át azonkívül hogy az örmények az erdélyi kereskedés előmozdításában még nagyobb gonddal és törekvéssel működjenek és a kereskedés gyakorlására, gyártmányaik terjesztésére s műhelyek ¹⁾ felállítására még inkább szorgalmaztassanak — elhatároztuk, hogy nekik a következő kedvezményeket engedjük. És pedig:

I. Parancsoljuk, hogy a fennevezett város s annak polgárai a megye, melyhez tartoznak, valamint minden más joghatóság alól, úgy a törvényszéki, mint a politikai és gazdasági ügyekben jövőben is teljesen kivéve legyenek s csak kir. kormányunktól függjenek. . . a behozott egyenlőség (concivilitás) által ezen város polgárai is a haza fiaivá fogadtattak, kegyesen parancsoljuk, hogy ha azok s gyer-

¹⁾ Ezekben készült a szattyán. Szerk.

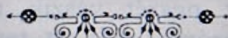
mekeik magukat nyilvános hivatalokra alkalmasokká tették, azokra ők is úgy alkalmaztassanak, mint a haza más fiai.

A fennemlített város kiváltságának megerősítése és annak irányában — engedett új kedvezések által — kimutatott legkegyesebb akaratunkat nemcsak ugyanazon polgároknak kegyesen kinyilvánítjuk, hanem nektek is méltóságosok, tisztelendő, tekintetesk . . . s mindazoknak, kik bármi módon joghatóságunk alá vannak vetve, tudomására hozzuk és parancsoljuk, hogy a fennemlített város mind mostani, mind jövőbeli polgárait, mindenek- és egyesekben, mik az előre bocsátott cikkelyekben foglaltatnak szilárdan tartsátok fenn, s őket ezen kiváltság bármely megtámadói ellen pártfogoljátok.

A mely dolog emlékezete s fenmaradása végett elhátároztuk, hogy a jelen megerősítő, illetve kiváltságlevelet oklevél alakjában nagy függő pecsétünk alatt kiadjuk és engedélyezzük. Kelt Ausztria Bécs városában.

(Latinból)

ÁVEDIK LUKÁCS.

Nyilatkozat az örményekről.

Lisiziczeán, a vársói egyetem örmény ajkú hallgatója, szép cikket írt a tifliszi »Árczakánk« (Viszhang) című örmény lapban. Ebben elmondja, hogy tanára: Pavinsky Adolf, ki a múlt években a lengyel-örményekkel ismerkedett meg, a tavali nyáron a földközi tenger keleti partjain járt és a többek közt meglátogatta Konstantinápolyt, Smyrnát és azon városokat, hol örmények laknak. . . .

A lengyel-örményekről ezeket mondotta Lisiziczeának: Ha nálunk ezt mondják »Teu pan ze szlachty ormianskiy« (Ez az úr örmény nemes), akkor ez azt jelenti, hogy az gazdag földbirtokos, kinek nincs adóssága, kinek ügyei mindig rendben vannak, ki kész mindig másokon segíteni; e kifejezés — ajánlat. Ennek házában vendégszeretetet, rendet, tisztaságot találsz. A lengyel-örmények

mindig egészségesek. . . Saját egyházaikkal bírnak, hol az istenitisztelet örmény nyelven foly; a nemzeti iskolák és seminariumok sem hiányzanak. Örmény rendesen csak örmény nővel lég házasságra. . .

Midőn a múlt ősszel tanárom visszatért útjából (Török- Görögország és Kis-Ázsia) így nyilatkozott: Mindenütt — a hol csak jártam — csodáltam az örmény nő szépségét. Kis-Ázsia egy népe közt sem láttam ilyen szép arcokat. A görög leányokban nem ismered fel a régi bámult szépség ivadékeit. Ellenben az örmény férfi és nő megtartotta sajátosságait. Minden városban külön örmény városrész van. Ezek hasonlítottak tiszták; tisztábbak, mint a görög, sőt néha az európai városrészek is. Hát szóljak-e ezen emberek roppant gazdagsáról? A Bosporus partján olyan fényes nyaralókat építettek, hogy ezek Páris fényességére emlékeztetnek.

»Igen élelmes-szemesek az örmények. A gőzhajón — mondja Pavinsky — gyakran találkoztam angol, francia, olasz utasokkal, kik így beszéltek: Csodálatos emberek az örmények. Mindenütt neszét veszik mindennek. Kezden csak valamihez az európai, már ott termett az — örmény, ki megérez és megszokik mindent. . . Tudsz vele megmérközni«?

SZONGOTT KRISTÓF.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

(Apróságok az elhunyt királyfőről.) A korán elköltözött, nagyreményű trónörökös néprajzi művében az erdélyieszi örmény nép történeti és ethnographiai ismertetésére is tért nyitott, — s ennek megírására e népfaj leghivatottabb történetiróját: dr. Molnár Antalt kérte föl. — Rudolf trónörökös halála egyéb visszaemlékezéseket is fölújít, melyek az örménységgel vonatkozásban állanak Mindjárt születése alkalmával egy gazdag nemes örmény birtokos: Karácsonyi Guido (a későbbi gróf) volt az, ki a

királyfi születésének emlékezetére százezer forint alapítványt tett magyarországi közcélokra; melyeknek kijelölését a lbrecht főherczegre, mint Magyarország akkori főkormányzójára bizta. Ezen összegből jutott a magyar tudományos akadémia is a Karácsonyi-pályadíj-alaphoz. — Ugyanezen alkalommal tette városunk is az úgynevezett Rudolf alapítványt; évenként két olyan örmény ajkú szegény, jó tanuló kap 75 75 frt tansegélyt, kik a gymnasium negyedik osztályát már bevégezték. — A bécsi örmény uralkodó-család mindenkor különös kegyet tanusított, — s e szerzetnek érseki ranggal felruházott főapátjai igen járatosak, grata personák voltak az udvarnál, sőt a dynastia némely tagjánál a gyóntató-anya teendőit is ők végezték. Kis gyermekkorában Rudolf főherczeg figyelmét is magukra vonták olykor Bécs utczáin a szép sorrendben haladó örmény szerzetes-növendékek s tudva, hogy e növendékekből idővel még érsek is lehet, gyermekkorában naiv elmésséggel elnevezte őket »kis püspökök«-nek (Kleine Bischöfe.) — Újabb időkben, mint tudjuk, az erdélyi részekben Görgey vidéke — melynek népével sok jót tett — volt kedvenc vadászatainak színhelye; melyről megjegyezhetjük, hogy ez egykor szintén egy örmény kolóniának képezte lakóhelyét Midőn ugyanis városunk nagynevű alapítója: Verzereskul (Verzár) Auxentius erdélyi örmény kath. püspök még I. Lipót királytól engedélyt nyert egy örmény város (Armenopolis) alapítására, — s a hely kijelöléséről gondoskodott, — választása előbb épen Görgey falúra esett, hova székhelyét tényleg Beszterczéről át is tette; itt volt háza, malma és birtoka is. Azonban később alkalmasabbnak találván erre a mostani Szamosújvár területét, ezt jelölte ki az alapítandó »Örményváros« helyéül, — es felszólítá hivat, hogy Görgeyből és egyéb helyekről ide települjenek át!

(A keleti népelet ismertetője.) Hágop Cselingárián, ázsiai íróársunk, kinek arczképét mai számunkban mutatjuk be közönségünknek, Orosz-Örményországban Achalkalak városában született, mely arról nevezetes, hogy ott az idegen is az örmény nyelvet beszéli. Gymnasiumi tanulmányait Tiflisben végezte, honnan Európába jött, s Németországban (a müncheni és halle-i egyetemen) hallgatta a természettudományokat, illetőleg a mezőgazdaságtant. Pár év óta Budapesten telepedett meg, s az ott megjelenő »Revue de l' Orient« czimű francia lapnak dolgozótársa lett; a mellett lapunkban is már több igen érdekes néprajzi cikket irt.

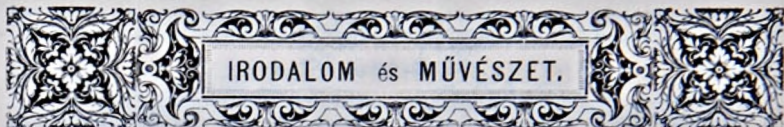
(A néprajzi társaság megalakulás.) Budapesten január 27-én tartotta meg a magyarországi néprajzi társaság alakuló közgyűlését a tudományos akadémia Kisfaludy-termében. Ezen alkalommal Hunfalvy Pál, mint az előértekezlet elnöke, hosszabb megnyitó beszédet tartott; melyben mindenekelőtt köszönetet mondott dr. Herrmann Antal-nak (ki lapunknak is dolgozótársa), mint aki

leginkább közremunkált a társaság alakulásának előkészületei körül, s kinek néprajzi tevékenysége nemcsak Magyarországon, hanem a külföldön is már szép elismerésben részesült; ő tőle indult ki a társaság alapításának eszméje, s nagyrészt neki köszönhető, hogy a társaság alakulása már most megtörténhetik. Az az erkölcsi parancs: »Ismerd meg ten magadat!« már régóta érvényben van. — úgymond — de ugyanez a szabály társadalmi téren csak újabb időben kezd felhangzani és igyekszik érvényesülni. Ennek követésére, alkalmazására alig található valahol jobb talaj, mint épen nálunk, a magyar korona alá tartozó földön, mely valóságos ethnographiai mozaik. Eddig ebben a mozaikban inkább csak a különbségeket néztük, a melyeknél fogva olykor el is húzódtunk egymástól. A néprajzi társaságnak feladata lesz nemcsak ezeket a különbségeket kiemelni, tudományosan földolgozni és másokkal közölni, hanem mélyebben fekvő pontokat is napvilágra hozni, melyek arra indíthatnak bennünket, hogy ne húzzunk szélylyel, hanem vonzódjunk egymáshoz (Tetszés), melyekből meggyőződhetünk, hogy mindnyájan, akármilyen nyelvűek legyünk is, egy hazának gyermekei vagyunk. (Elénk éljenzés.) Reméli úgymond hogy a néprajzi társaságnak egyik és főeredménye az lesz, hogy elő fogja mozdítani a különböző népfajokban a haza szeretetét, (Helyeslés) s az egymáshoz való kölcsönös vonzódást. (Elénk helyeslés.) — Az alapszabályok tervezetének letárgyalása, s a tisztviselők és az ideiglenes nagyválasztmány megválasztása után az első alakuló közgyűlés véget ért.

(A pétervári örmény egyházak.) A mult század elején már annyi örmény volt Pétervárott, hogy örmény templom alapításáról kezdettek gondoskodni. Szaráphián kereskedő vett is a Vászil szigeten (Pétervár) egy darab földet és azon, saját költségén, fából kápolnát építtetett. Telt az idő és a kápolna nem volt képes az örmények számát befogadni; azért elhatározták, hogy egy nagy, fölséges templomot építenek. A kezdeményező Jérgájnapázug (Longimanus) József Pétervárott lakó örmény érsek volt. Az érsek a kápolna helyén akart építtetni, de a Lázáreán-ok a kormánytól Péter vár leg-zebb utcájában (Nevski) ingyen helyet kaptak. E híres család egy maga felépítette volna a szentegyházat, de nem volt szükség ily nagymérvű áldozatra; mert hozzájárult a költségek fedezéséhez majd minden odavaló örmény. A szép templomot 1779-ben szent Katalin tiszteletére szentelték fel. A második templom a Vászil sziget temetőjében épült 1791-ben és »Háruthiun« (Feltámadás) nevet visel. — Lázárián János az orosz kormány tanácsosa 1784 és 1789-ben az első egyház mellé mindkét felől egy-egy csinos kőházat építtetett. Ennek halála után 1806, 1835, 1836, 1837-ben az építkezés tovább folyt; most az épület ötemeletes. — A pétervári örmény egyházi birtokok évenként 70 000 rubelt (113.400 fr) jövedelmeznek; az évi kiadás 50.000 rubel. Az egyház-megyei gyűlésnek tagja minden örmény ifjú, ki 25. életévét betöltötte és legalább két év óta lakik Pétervárott.

(Magyar-örmény festő-művész.) A budapesti 1885 évi országos kiállítás művészeti osztályában sokaknak figyelmét vonta magára egy kép, melyet a katalogus »Kukoricza-hántás« czím alatt ismertetett. E nagy éremmel kitüntetett mű, mely a magyar népélet egy igen érdekes jelenségét ábrázolja, Hollósy Simon alkotása. Hollósy jelenleg Münchenben tartozkodik, s ott egy nemzetközi műiskola vezetője. A művészvilágban máris igen jólismert neve van ezen örmény eredetű fiatal festőnek, s az amerikai lapok nem egyszer szólottak a legnagyobb elismerés hangján egyes műveiről. Azok, kik műveit nagyobb részt ismerik, igen sok szépet tudnak mondani a művész sokoldalúságáról, egyes alakjainak közvetlenségéről. A sokoldalúság egy ifjú művésznél épen nem megvetendő jelenség; a sok közül előbb-utóbb megragadja figyelmét egy specialis irány, melyen haladva mind közelebb és közelebb jut a művészi tökélyhez. Jelenleg működik: a történeti, egyházi, arcz-és tájképfestés terén Lesz, reméljük alkalom, mikor behatóbban foglalkozunk Hollósy műveivel, — most csupán a figyelmet akartuk felhívni a tehetséges ifjú művészre.

(Két művész festménye.) Az oroszországi festőművészek közt az általunk már többször említett örmény tengerfestőn, Ajvazovszkyn kívül legnevezetesebb ez idő szerint az orosz Rjapin. A mily mester amaz a tengeri jelenetek megörökítésében, ép oly ünnepezt ez, mint arczképfestő. E kettő már régen együtt festett egy nevezetes képet: Puskin Sándornak, a híres orosz költőnek »Tengerparton« czímű versét illusztrálva, oly formán, hogy Ajvazovszky megfestette a képen a tengert és a partot, — Rjapin pedig ráfestette magát a költőt: Puskit.

(Építészeti műszavak.) Münchenből egy örmény építész azon kérdéssel fordult Alisán-hoz, a szent-lázárszigeti tudós szerzeteshez, hogy bizonyos, általa megjelölt architekturai kifejezésekre létezik-e az örmény nyelvben megfelelő műszó? Álisán, ki elismert tekintély úgy a nyelvészet, mint az örmény műrégészet terén, a hozzáintézett kérdésre azon meglepő választ adta, hogy az örmény nyelvben egyes oly műkifejezések is vannak építészeti fogalmak megjelölésére, minőket más nyelvekben nem találunk.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

(Magyarország és a Kelet.) Vámbéry legújabb konstantinápolyi utazása alkalmából írják, hogy a szultánnal folytatott hosszas értekezések nagy eredményre vezettek, — s azon információktól, melyeket a szultán barátságos eszmecsere közben Vámbérytól nyert, állítólag fényes kilátások várhatók Magyarország és a Kelet közti kereskedelem politikai és közlekedésügyi viszonyokra nézve

(Az ismid-angorai vasút.) Az Örményország felé épülőfélben levő ismid-angorai vasútvonalat az engedélyes társulat anatóliai vasútnak akarta elnevezni, azonban a társaság és a porta közt e részben folytatott tárgyalások következtében ezen vonal Hamid szultánról: Hamidie-vasút-nak fog neveztetni.

Kereskedelmi ügynökök.) Régi panasz, hogy a magyarországi kereskedővilág a keleti piacokon főleg azon ok miatt szorul háttérbe, mert kellőleg képzett, alkalmas ügynökökkel nem rendelkezik. Midőn az újonnan megnyílt vasútvonalak által még közelebb jutott Magyarország a Kelethez, természetes, hogy az említett hiány pótlása még sürgetőbb szükséggé vált. Ma, midőn oly gyors az összeköttetés Budapest és Konstantinápoly között, hogy reggeltől másnap délutánig a Dunapartról az ázsiai partokhoz lehet eljutni, — maholnap szükségkép kifejlődik a külkereskedés terén is az a sűrű érintkezés, mely hazánk és a keleti népek közt annyira önként kínálkozik, hogy Magyarország természetszerű forgalmi érdekeinek félreismerhetlen követelményét képezi. A kereskedelmi ügynökök kérdése ily körülmények között újból előtérbe lép, s azzal együtt a keleti nyelveknek a nemzetközi forgalomban és a kereskedelmi szakoktatás terén való gyakorlati érvényesülése is. A magyar-örmény kereskedő, ha hivatását jól felfogja, e terén is jelentékeny szolgálatot tehet még a hazai kereskedelmi érdekeknek; nevezetesen Konstantinápolyban, melynek lakosságából mintegy kétszázezer lélek örmény.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

(Gyász a magyar trónörökösért.) A hazai örménység egyik jellemző tulajdonsága az, hogy együtt sir és együtt örvend a magyarral. A múlt napokban újra hullatta a néma fájdalom könyeit. Volt is reá méltó oka; mert a legjobb Király egyetlen, drága fia itt hagyta a trónt, melynek örököse volt. . . . Országgyűlési képviselőnk: dr. Molnár Antalnak polgármesterünkhöz intézett távirata közölte Szamosújvár közönségével legelőször a mélyen leverő hírt. Nehány percz múlva már gyászlobogó lengett a tanácsházán. a gör. kath. püspöki lakon, az örmény kath. plébániai templom tornyán, a gymnasium homlokfalán, a járásbiróság-, szolgabiróság-, a kaszinó épületén stb. Gyászunk e külső jelvényeit ott verte a hó, eső temetés utánig. Temetés napján a tanítás szünetelt az iskolákban, a harangok pedig hosszasan zugtak. A segédletes gyászmisét a nagy halott lelki nyugalmaért febr. 12-én mondotta el a plébános. A szentélyben szép gyász-alkotmány volt felállítva. Sokan voltak a szentegyházban; a városunkban székelő hivatalok közül egy sem hiányzott. Nagy számot tett a tanuló ifjúság is. — Erzsébetvároson a temetés napján, valamint a requiem estején, hajnalkor és sírszenteléskor is egy-egy óráig harangoztak. A gyászmisét, febr. 12-én tartották. A templomon gyászlobogó lengett, a bemenetet koszorúval ékesített gyászfüggöny körítette. Rég idő óta annyi ájtatoskodót nem látott e nagy templom, mint a mennyinek helyet szorított a requiem napján. A gyászmisét végig hallgatta a a törvényszék, járásbiróság, a tanuló ifjúság; ott voltak a huszárok és honvédek; a leány iskola növendékei gyász ruhát öltöttek. Itt ki kell emelnünk a ritka szép gyászravatalt (katakfal), mely mellett két felől katonai felszerelés volt. A talapnál szuronyok közt koszorúk és karos ezüst-gyertyatartók. A trónörökös képe felett, mely repkénynyel volt körítve, — szuronyok sugárt alkottak. Fent nyugodt a királyi korona. Az egész oly csinos volt, hogy elébb lefényképezték azt, és csak azután szedték szét. A sikerült fényképből egy példányt a plébános szívessége szerkesztőségünknek is küldött. — Gyergyó-Szt-Miklós derék örmény lakossága is nemcsak gyászmisét tartott, hanem másként is kifejezést adott mély gyászának. — Még a kis Csik-Szép viz sem maradt hátrább. Febr. 12-én mondott ott is misét a plébános a trónörökös lelki nyugalmaért. Az ájtatoskodó hiveken kívül a szentegyházban volt a szolgabírói hivatal, a községi előljáróság; el nem maradtak a pénzügyőrök és csendőrök sem. — A keleti örmény lapok oly gyors értesüléseket kapnak a föld különböző pontjairól, hogy pl. a trónörökös gyászesetéről, ján. 31-iki kelettel ellátott számaikban már

hoztak tudósítást. E lapok 2—3 hétig tele hasábokat közöltek a váratlan halálozás körülményeiről. — Konstantinápolyban valamint a katolikus örmény patriarkha: Ázárián, úgy a nem-egyesült örmények főpapja is mondott gyászmisét a trónörökös lelkéért. — A bécsi mechitharista atyák érdemes érsek-apátja: Áydinián jelen volt a felejthetlen emlékkü királyfi temetésén. — Szokása az örménynek, midőn egy halál-eset híret adja elő, hozzátenni e jószívű szavakat (a hallgatóhoz intézve): Te pedig élj sokáig! . . . Mi is e szomorú alkalommal, elveszítve hazánk trónjának szépreményű örökösét, kit Isten kegyelmé nyugásztaljon, mindnyájan ekként főházkodunk: Éltesse és vigasztalja az ég Úra a nagylelkű Királyt és a gyászbaborult királyi családat!

(**A hadvezér temetése.**) Lorisz-Melikov gróf betegen ment családjával együtt Nizzába. Tüdőbajban szenvedett. Decz. 23-án rosszul lett, azért környezetének meghagyta, hogy távirat útján hozzanak neki Marseilleből örmény papot. Karácsony napján szállott fel lelke a hősnek Teremtőjéhez. A temetési szertartást a marseille-i örmény kolónia papja: Száhág végezte. Nagy néptömeg volt jelen a temetésen. A test beszentelés után, az orosz kormány intézkedése folytán Tiflisbe szállítottatt. — Az orosz czár, valamint a császári család tagjai részvét-táviratot küldöttek az özvegy grófnénak Nizzába. Szent-Pétervárról az örmény Jézeán Gárábéd államtitkár küldetett Nizzába, ki nemcsak a temetésen jelen volt, hanem a testet is elkísérte Tiflisbe.

(**Örmények az osztrák képviselőházban.**) A galicziai örmények közül ezek tagjai a képviselőháznak: Abramovics, Csájkovszki, Romáskán báró és Khësecshunovics Kornel.

(**A czár köszönete.**) A katolikosz az október 17-én történt baleset után a következő táviratot küldötte a belügyminiszterhez közlés végett: A Gondviselés intézkedése következtében a merénylet, mely Fönséged és felséges családja életét fenyegette, hív alattvalói öröme — meghiusult. Az úr Isten meghallgatván Kaukasia lakóinak — a kiket Fölséged látogatásával szerencséltette — hő imáját, csodás könyörületesen gyakorolt. Az örmény egyház és nemzet folytonosan azért imádkozik, hogy adjon a Magasságbeli Fölségednek és a felséges uralko-ló-háznak nagyságot, dicsőséget és hosszú életet. — E táviratra a következő választ nyerte: Fölséges Úram, Szentségednek a csodálatos megszabadulás alkalmából küldött hódolat-teljes táviratára saját kezüleg ezt kegyeskedett válaszolni: »Szív-ből köszönöm.« Midőn ezt a legmagasabb köszönetet tudomására hozom, magamat főpásztori imába ajánlva vagyok Szentséged legalázatosabb szolgája: DONDUKOF KORSÁKOF.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora” könyvnyomda.